

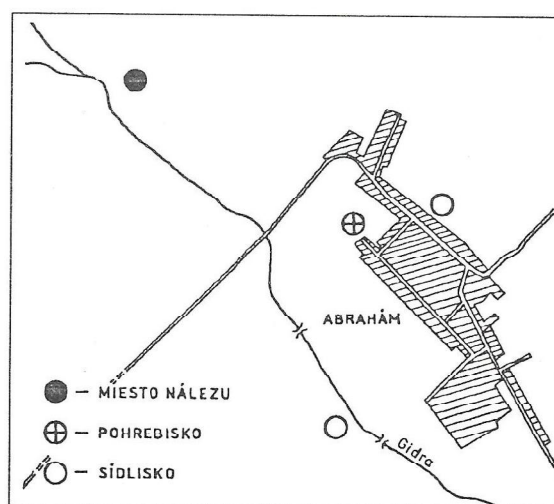
VÝNIMOČNÝ IMPORT KAMEOVÉHO SKLA Z ABRAHÁMU

Juraj Bartík - Vladimír Varsík

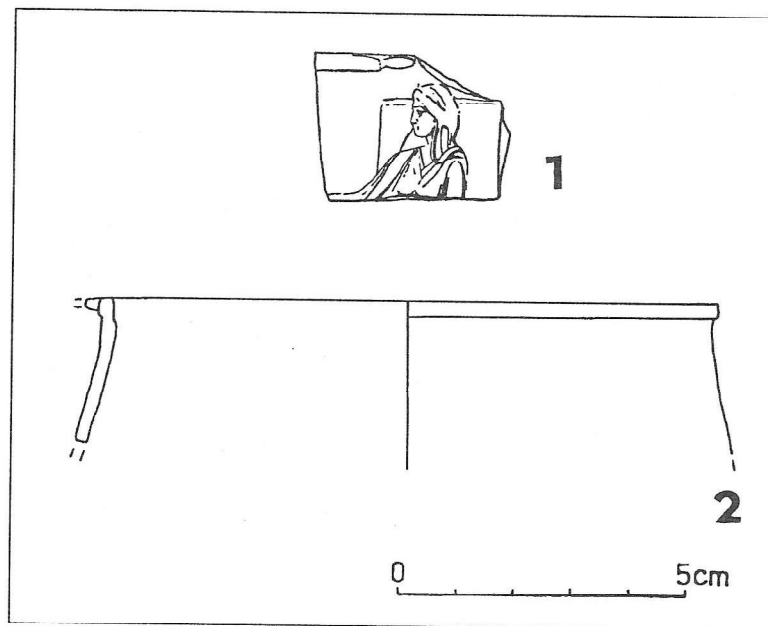
Kameové sklo právom patrí medzi "sklo cisárov". Spája v sebe výdobytky rímskeho sklárstva s umením antickej glyptiky. Jeho výnimočnosť podčiarkuje relatívne krátke trvanie výroby, určenej pre najbohatšie rímske kruhy vrátane cisára a jeho dvora. Zlomok z Abrahámu má teda celkom unikátne postavenie medzi importovaným sklom z doby rímskej na Slovensku. Je preto pre nás potešením i ct'ou venovať tento príspevok Ľudmile Kraskovskej, ktorej široký bádateľský záber neobišiel ani rímske sklo.

Nálezové okolnosti

Úlomok sklenenej nádoby bol získaný pri prieskume povodia malokarpatských potokov na ľavobrežnej terase Gidry, juhozápadne od sútoku s Ronavou. Miesto nálezu, svah klesajúci k potočnej nive (M-45-11-14, 1:10 000, 40:145 mm) sa nachádza na katastrálnych hraniciach obcí Abrahám a Pavlice. Povrchový zber priniesol okrem nálezov z doby rímskej (obr. 7, 1-9) aj keramiku z neolitu, doby bronzovej a laténskej. Lokalitu uviedol do literatúry pod názvom Háje (Silaš) T. Kolník. Predpokladá, že je súčasťou mikroregiónu (obr. 1) pozostávajúceho z pohrebiska zo staršej a mladšej doby rímskej a skupiny troch osád rozkladajúcich sa okolo neho vo vzdialenosti 500 - 1500 m (Kolník

Obr. 1. Abrahám so zakreslením lokalít.

Obr. 2. 1.- kameové sklo z Abrahámu, 2.- rekonštruovaný profil skyfosu z Abrahámu.

1981, 134). Podobná skupina polôh s germánskymi sídliskovými nálezmi sa nachádza v katastri susednej obce Voderady.

Opis nálezu

Tvarovo pravdepodobne ide o šálku na pitie, resp. skyfos s rekonštruovaným priemerom okraja 10 cm. Ústie je zvnútra schodíkovo odsadené a smerom von vytvára hránenú lištu. Nad reliéfom je horizontálne rozšírenie pôvodného držadla. Telo nádoby sa mierne rozširuje (obr. 2,2).

Sklo pozostáva z dvoch vrstiev. Podkladová vrstva je tmavomodrá priesvitná a na nej nepriesvitná biela. Biela vrstva je vyrezávaná vo vysokom reliéfe až po tmavomodrý podklad tvoriaci pozadie. Popri opierke a pravej ruke ženskej postavy rytec rezal až do modrého podkladu. Reliéf znázorňuje zrejme sediacu ženu v trojštvrťovom profile doľava, s hlavou v profile doľava, zľahka sa opierajúcu o štvoruholníkovú opierku. Oblečená je v zriasenej tunike bez rukávov. Hlavu pokrýva ľahká priesvitná šatka prehodená cez ľavé plece na chrbát a z druhej strany prekrývajúca pravé rameno až po lakeť. Naznačený účes dáva tušiť vlasy sčesané dozadu a v zátylku zviazané do uzla (obr. 2,1; 3).

Celý povrch zvonku i zvnútra je posiaty drobnými jamkami - dôsledok zvetrávania. Na bielej vrstve sú vápnité usadeniny a na modrom podklade, najmä pod okrajom, irizujúce plôšky.

Kameové sklo je charakteristické vzájomným prekrytím aspoň dvoch vrstiev skla, do ktorých je vyrzávaný reliéf. Technika takejto výzdoby sklenených nádob má svoj pôvod v 3. stor. pred Kr., keď helenistickí remeselníci vyrábali luxusné kameá využívajúc prírodné vrstvenie polodrahokamov ako je ónyx (D. Whitehouse 1991, 19; S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 6). V 1. stor. pred Kr. sa táto výroba preniesla i do Ríma a po vynájdení fúkaného skla sa technika veľkoryso uplatnila na novom materiáli, avšak kvôli nárokom na čas a umeleckú zručnosť zostala obmedzená len na úzky okruh bohatých odberateľov. Najluxusnejšie výrobky tohto druhu, akým je Portlandská váza sa spájajú s cisárom Augustom. Témou jej reliéfnej výzdoby je oslava obnoviteľa veľkosti Ríma (K. Painter - D. B. Whitehouse 1990b, 136; D. Painter - D. B. Whitehouse 1991, 39-41). Z celého impéria je dodnes známych len 16 celých a asi 200 fragmentov včasnorímskych kameových skiel (D. Whitehouse 1991, 19). Bádateľia sa zhodujú v tom,

Obr. 3. Kameové sklo z Abrahámu.

že sa vyrábali len v krátkom období približne medzi rokmi 25 pred Kr. a 65 - 70 po Kr. (Glas der Caesaren 1988, 55; K. Painter - D. B. Whitehouse 1990a, 127-128). Podobne ako na našom zlomku, najpopulárnejšou kombináciou farieb je nepriesvitná biela na tmavomodrom priesvitnom podklade. Ojedinele sa však vyskytol aj podklad inej farby a nie sú neznáme ani nádoby až so šiestimi vrstvami skla na sebe (K. Painter - D. B. Whitehouse 1990a, 126, 163 No. B2). Tradícia rímskych kameových skiel sa na krátku dobu zabýsala ešte vo 4. stor. Reprezentantom je však len jedna celá nádoba, tzv. Lovecká misa, nájdená vo Švajčiarsku (S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 19, 104-105 Nr. 18). Jej siluetové postavy a bezfarebné pozadie vylučujú spojenie fragmentu z Abrahámu s takýmito neskorantickými produktami. Rovnako vylučujeme súvislosť s islamskými či čínskymi kameami (tamže, 6).

Obrovská popularita, ktorej sa tešila Portlandská váza v 19. stor., vyvolala snahu po jej napodobňovaní v rôznom materiáli, okrem iných i v skle. V určitej dobe sa pokladala za jednu z troch najväčších starožitností všetkých čias (L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 51). Moderné napodobeniny antických kameí vznikli v 19. a na začiatku 20. stor. v Anglicku (tamže, 52-56) a v Benátkach (S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 15-16). Za moderné imitácie sa v minulosti pokladali dokonca i niektoré známe antické kameá ako tzv. Seasons Vase (D. Whitehouse 1989, 17-18). I keď pripúšťame, že naše úvahy môžu byť negatívne ovplyvnené nedostatkom autentického porovnávacieho materiálu, vylučujeme možnosť, že zlomok šálky z Abrahámu je moderným výrobkom. K takémuto presvedčeniu nás vedú nielen antické črty reliéfu, ale i spolunájdená keramika svedčiaca o osídlení miesta nálezu v staršej dobe rímskej (vid' appendix; obr. 7,1-9). Aj povrch črepu pokrytý malými jamkami, stopami po zvetraní, je argumentom pre antický pôvod artefaktu, ako to v prípade tzv. Seasons Vase predpokladá S. M. Goldstein (1989, 24). Charakteristickou črtou antických kameí je okolnosť, že v bielej vrstve zasahovalo zvetrávanie hlbšie ako do priesvitného modrého podkladu (tamže). V ďalšom

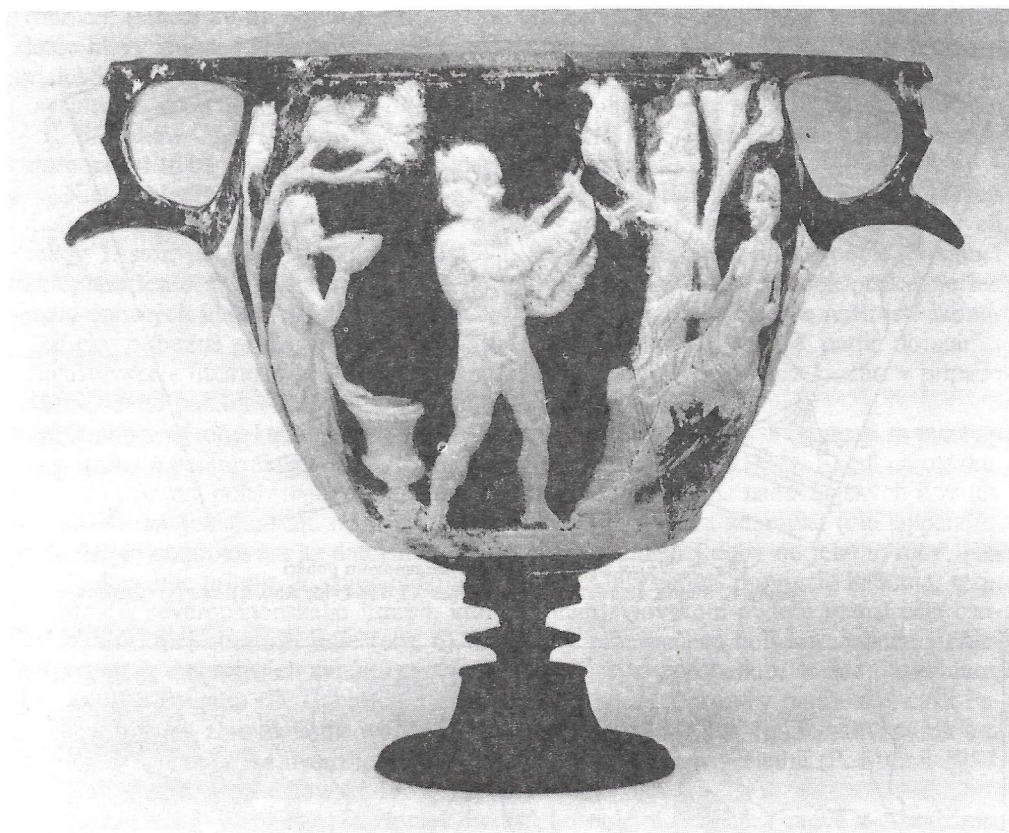
budeme preto vychádzať z premisy, že máme pred sebou luxusný výrobok z augustovskej doby, resp. z času vlády juliovsko-klaudiovskej dynastie. Keďže ide o nález celkom výnimočný, dovoľujeme si povedať najskôr niekoľko slov o spôsobe výroby antických kameových skiel.

Výroba pozostávala z dvoch nezávislých procesov. Prvým bolo vyhotovenie formy sklenenej nádoby tvorenej aspoň dvoma vrstvami skla rozličnej farby na sebe. Značnú zručnosť a skúsenosť vitriaria (remeselník pracujúci s horúcim sklom) vyžadovalo pevné spojenie oboch vrstiev bez toho, aby sa jedna z nich poškodila. Hotová forma potom prišla do dielne diatretaria - brusiča alebo rytca. Zdá sa pravdepodobné, že remeselníci pracujúci so sklom a s prírodnými kameňmi (napr. výrobcovia gem) boli tie isté osoby (S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 9-11). Podľa techniky výroby sklenenej formy sa rozoznávajú fúkané a liate nádoby. Fúkaním sa zvrstvenie skla mohlo dosiahnuť dvoma cestami. Prvou bolo nafúknuťie bubliny skla podkladovej farby do predhotovenej formy, ktorá sa stala poťahovou vrstvou. Forma s oboma vrstvami sa potom niekoľkonásobne nahrievala a nafukovala do žiadanej tvaru nádoby (Glas der Ceasaren 1988, 53; D. Whitehouse 1991, 26). Experimentálnym vyrobením formy Portlandskej vázy sa však ukázalo, že prinajmenšom v tomto prípade bola vhodnejšia druhá cesta. Na koniec sklárskej pišťaly sa nabrala hmota skla potrebná pre podkladovú vrstvu a sčasti sa nafúkla. Opakovaným ponáraním do kadľubu s roztaveným sklom poťahovej vrstvy sa získala dvojvrstvová hmota, ktorá sa potom nafúkla do žiadanej veľkosti a tvaru (W. Gudenrath - D. Whitehouse 1990, 108-118).

I keď na fragmente z Abrahámu nie sme schopní nájsť indície, umožňujúce rozhodnúť o technike výroby, predpokladáme, že pôvodná šálka alebo skyfos nebol zhotovený ani jedným z vyššie uvedených postupov fúkania, ale technikou liatia do formy. Vedie nás k tomu však len tá skutočnosť, že D. Whitehouse predpokladá liatie ako spôsob výroby pre všetky ním skúmané sklenené kameové šálky a skyfosity (D. Whitehouse 1991, 27; K. Painter - D. Whitehouse 1990 a, 126). Po získaní formy nádoby z podkladového modrého skla liatím, sa povrchová biela vrstva nanášala pásikmi roztaveného skla v hustej špirále ovíjanej okolo nádoby. Nahrievaním a opracovávaním dosiahol potom sklár rovnomernú bielu povrchovú vrstvu (D. Whitehouse 1991, 27). Po ukončení tohto procesu nádobu prevzal rytec, ktorý vyryl objednaný reliéf. V závere sa povrch vyčistil a vyleštil. O náročnosti rytcovej úlohy svedčí fakt, že J. Nortwood, ktorý vyhotovil repliku Portlandskej vázy v závere 19. storočia, pracoval na úlohe tri roky (L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 52).

Skyfosity boli obľúbenou nádobou na pitie vína. Medzi kameovými sklami patrili k jednému z najbežnejších tvarov a tvorili súčasť luxusných servisov na pitie (S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 13; K. Painter - D. Whitehouse 1990 c, 154). Zodpovedajúci priemer okraja, zosilnené ústie a telo rozširujúce sa v hornej časti nádoby (obr. 2,2) sú znakmi celých zachovaných skyfosov z kameového skla, akým je skyfos s dionýzovskými scénami z Gettyho múzea (Paul Getty Museum, obr. 4) (K. Painter - D. Whitehouse 1990 c, 143 A4, Fig. 100-101) a skyfos s vozatajmi (tamže, 157 A12, Fig. 120-121). Nad reliéfom ženy abrahámskeho skyfosu je nábeh na držadlo, ktoré je odlomené. Nepredpokladáme, že v tomto prípade išlo o uško, pretože toto by nelogicky prekryvalo reliéf. Skyfos z Abrahámu mal pravdepodobne len vodorovné úchytky, podobne ako strieborný skyfos z bohatého hrobu v Ostrovanoch (T. Kolník 1984, obr. 104).

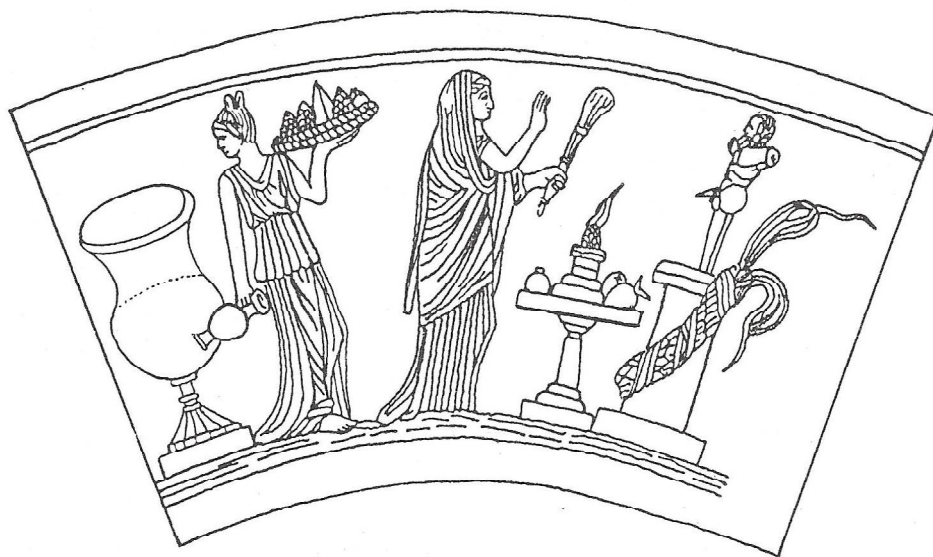
Objasniť význam reliéfu abrahámskej nádoby na malom zlomku (obr. 2,1; 3) samozrejme nie je možné. I na celých nádobách nie je výklad reliéfu vždy uspokojivo vyriešený. Len o Portlandskej váze sa diskutuje prinajmenšom od roku 1630 a K. Painter a D. Whitehouse sústredili na jednom mieste 44 rôznych interpretácií (K. Painter - D. Whitehouse 1990 b, 130, 172.176). Naším cieľom nemôže byť viac ako poukázať na

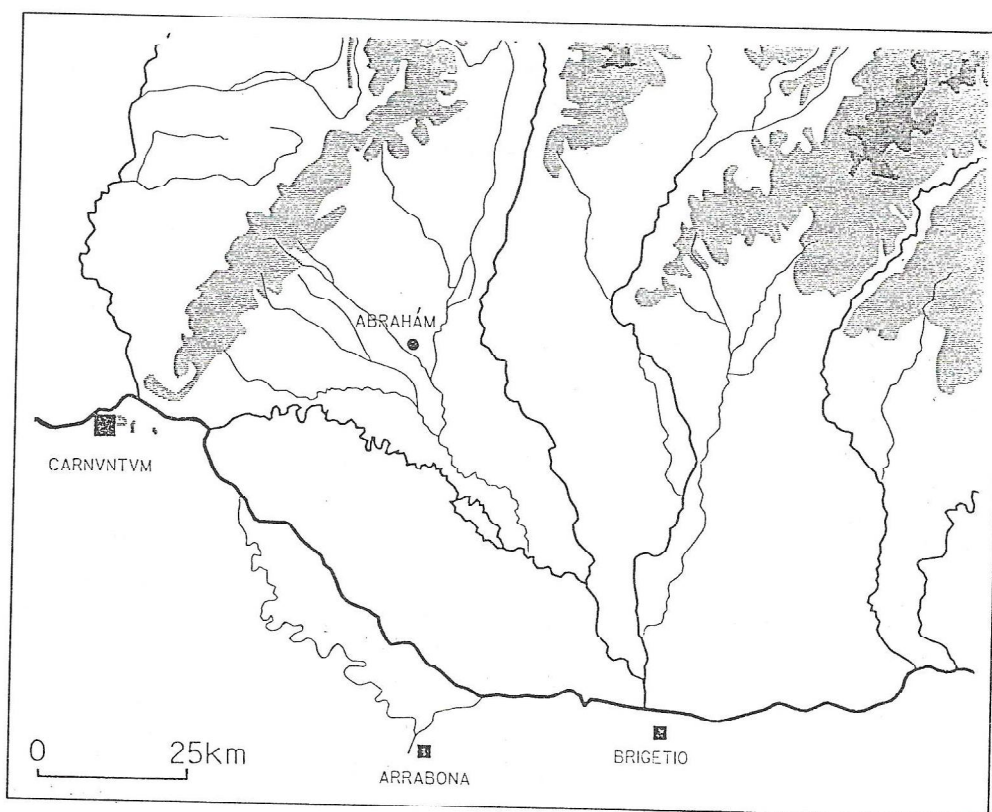
Obr. 4. Skyfos z Gettyho múzea
(podľa K. Painter - D. Whitehouse 1990 c, Fig. 100).

niekoľko spoločných čŕt s inými kameovými sklami a zaradiť tak nález z Abrahámu do širšieho kontextu.

I keď zlomok z Abrahámu nemožno porovnávať s takými vrcholnými dielami kameového skla ako je Portlandská váza, ľahkosť a istota v prevedení drapérií ho dovoľujú priradiť skôr medzi kvalitnejšie nádoby ako napríklad skyfos z Gettyho múzea (obr. 4). Na opačnom konci tohto radu stoja nemotorné a až kľčovité pózy postáv na tzv. Carpegna Cameo z Ríma (K. Painter - D. Whitehouse 1990 a, 127, Fig. 123). Pokojný výraz sediacej ženy s pohľadom upretým dopredu, pravou rukou vystretou pred seba a ľavou slúžiacou ako opora, pripomína pózu Dionýza na skyfose z Gettyho múzea (obr. 4) (Glas der Caesaren 1988, 68-69 Nr. 31). Ak by sme chceli prekročiť rámec kameových skiel, môžeme ho porovnávať napríklad s Reou Silviou na sarkofágu z Villa Mattei v Ríme (E. Simon 1957, Taf. 7). V ľahkej tunike bez rukávov sú oblečené slúžky na tzv. Morganovom pohári, (obr. 5) (Glas der Caesaren 1988, 80-82 Nr. 35) alebo Ariadne, na Ariadnovej platni z Pompejí (tamže, 70-73 Nr. 32). V oboch prípadoch je tunika pod prsiami podviazaná, na čo poukazuje i vystupujúce poprsie abrahámskej ženy. Z hľadiska interpretácie by istú hodnotu mohol mať len fakt, že žena má závojom zahalenú hlavu. Z vyobrazení na kameových sklách je nám zahalenie hlavy známe len u tehotnej ženy, ktorá sa modlí v dionýzovskej svätyni o udržanie plodu na tzv. Morganovom pohári

Obr. 5. Výjav zo scény na tzv. Morganovom pohári
(podľa E. Simon, *Journal of Glass Studies* VI, 1964, 15, Abb. 2).

Obr. 6. Severopanónsky límes v predflaviovskej dobe so zakresleným Abrahámom.

(obr. 5), (tamže 80-82 Nr. 35). Pri výklade viacerých scén považuje aj E. Simon zahalenie hlavy za úzus uplatňovaný pri rímskych obetách (E. Simon 1957, 72). V tejto súvislosti treba spomenúť aj fakt, že väčšina námetov na kameových sklách predstavuje mystériové alebo obetné scény z dionýzovského okruhu (E. Simon 1957, 52; S. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 13). Niekde v takto vymedzenom tematickom priestore sa asi treba pohybovať i v súvislosti s abrahámskym pohárom.

Niet pochybností, že kameové sklo z Abrahámu je produktom italských sklárskych dielní pracujúcich v období medzi poslednou štvrtinou stor. pred Kr. po koniec 60-tych rokov 1. stor. po Kr. (D. Whitehouse 1991, 30-31). Užšia vnútorná chronológia kameí sa opiera len o štylistické a technické porovnania, pre ktoré náš zlomok poskytuje len málo oporných indícií. Všetky vyššie uvedené nádoby, na ktorých sme našli isté ikonograficky príbuzné prvky (skyfos z Gettyho múzca, Ariadnina platne), patria do staršej augustovsko - tiberiovskej produkcie (tamže), resp. do prvej polovice 1. stor. v prípade Morganovho pohára (Glas der Caesaren 1988, 55).

Centrom výroby kameového skla bol Rím. Na základe nálezov z Pompejí sa uvažuje aj o druhom centre niekde v Kampánii (D. Whitehouse 1991, 31-32). I keď na otázku, kedy sa luxusný pohár nájdený v Abraháme dostal do prostredia naddunajských Kvádov nemožno dať jednoznačnú odpoveď, spolunájdenná germánska keramika (viď appendix; obr. 7,1-9) sa prihovára za datovanie do nie príliš vzdialenej doby od jeho výroby. Nepredpokladáme pritom, že sprostredkujúcu úlohu mohla zohrať provincia Panónia, resp. prostredie severopanónskeho limesu, ktorý v predflaviovskom období nemal ešte charakter lineárnej obrannej línie (obr. 6). Vojensky zabezpečené boli len vyústenia dôležitých ciest, smerujúcich zvnútra provincie k dunajským prechodom, a síce Carnuntum, Arrabona a Brigetio (D. Gabler 1989, 636). L. Barkóczy nepozná z maďarskej časti Panónie ani jeden zlomok kameového skla (L. Barkóczy 1988). Päť fragmentov, avšak bez údajov o nálezisku, sa uvádza z Kunsthistorisches Museum vo Viedni (E. Simon 1957, 79, Taf. 16:1.6; R. Sunkowski 1956, 13, Abb. 18a).

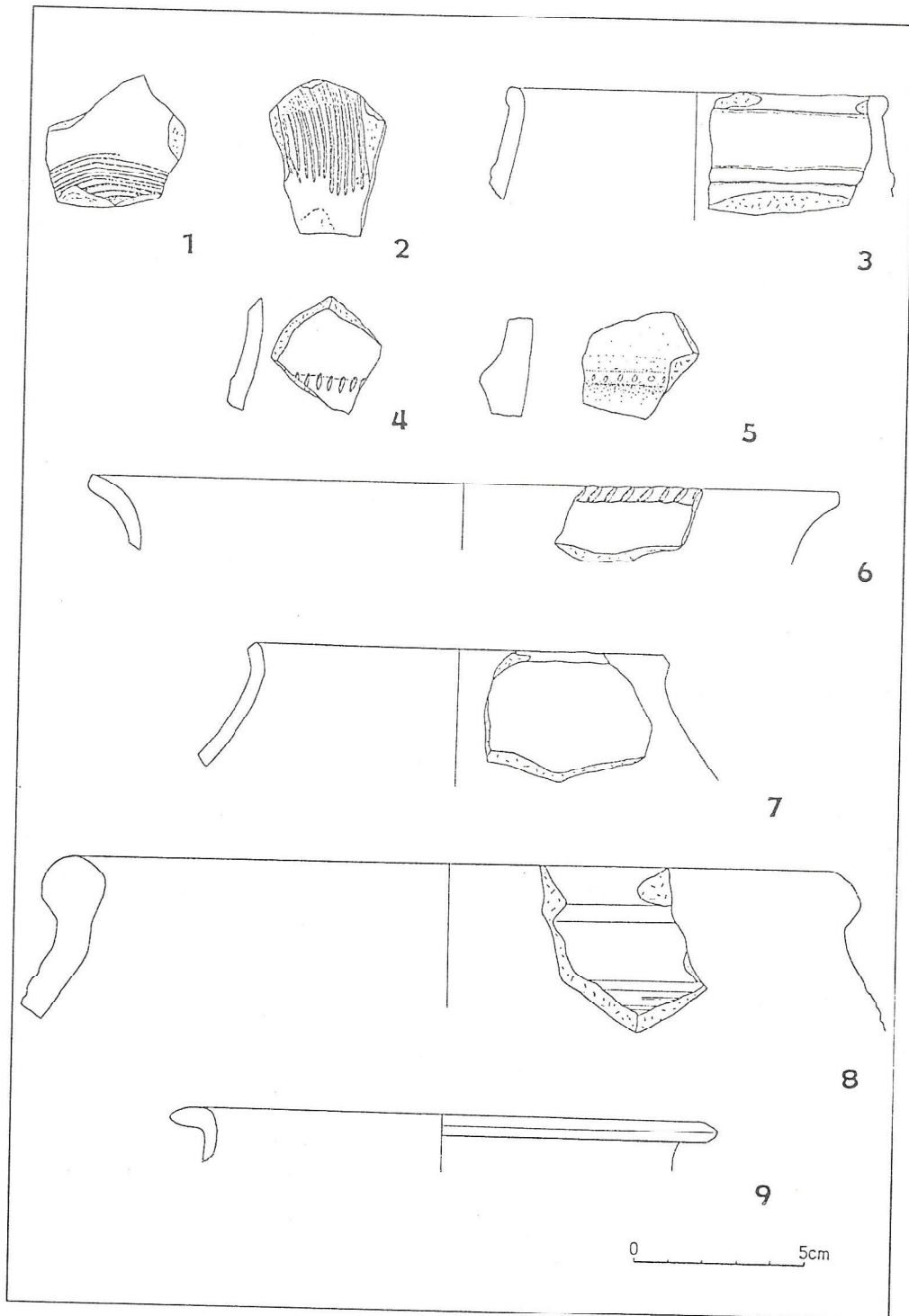
Istotne nie je náhodou, že zlomok luxusného pohára pochádza práve z Abrahámu, ležiaceho v centre kvádskeho mocenského zoskupenia z 1. stor. Za celkom vylúčenú nemožno pokladať ani domnienku, že skyfos sa dostal do naddunajského barbarika po úspešnom účinkovaní svébskych družín po boku Vespasiana v bojoch pri Cremona v roku 69, ako to v prípade ďalších honosných italských importov predpokladá T. Kolník (1977, 167-168). Zároveň tento atraktívny nález dáva možnosť nazrieť za závoj pokrývajúci zatiaľ takmer celkom neznáme germánske sídliská z 1. storočia.

Appendix

Keramika z polohy Háje (Silaš) v Abraháme

G e r m á n s k a k e r a m i k a

1. Črep z tela, výzdoba hrebeňovaním. Hlina svetlohnedá, kamienky, vápno. Povrch jemnozrný (obr. 7:1).
2. Črep z tela, výzdoba hrebeňovaním. Hlina svetlohnedá, kamienky, vápno, málo sľudy. Povrch jemnozrný (obr. 7:2).
3. Hlboká misa so zosilneným okrajom a plastickou lištou. Hlina sivočierna, sľuda, kamienky. Povrch čierny, leštený, tuhovaný. Ø ústia: 11 cm (obr. 7:3).
4. Črep z tela, na rozhraní tela a hrdla pás vrypov. Hlina sivočierna, kamienky a sľuda. Povrch sivý a jemnozrný, zvnútra sivohnedý a hladný (obr. 7:4).
5. Črep z tela, plastická presekávaná lišta. Hlina sivočierna, sľuda a kamienky. Povrch čierny, leštený, tuhovaný (obr. 7:5).
6. Črep z okraja, okraj presekávaný. Hlina sivočierna, kamienky, málo sľudy. Povrch hnedý, leštený, zvnútra hnedočierny. Ø ústia: 22 cm (obr. 7:6).
7. Črep z okraja, hlina čierna, kamienky, sľuda. Povrch čierny, leštený, tuhovaný. Ø okraja 12 cm (obr. 7:7).
8. Črep z okraja, na hrdle obežné ryhy. Hlina sivočierna, kamienky, sľuda. Povrch sivohnedý, jemnozrný. Ø ústia: 22 cm. Provinciálny import? (obr. 7:8).

Obr. 7. Keramika z doby rímskej z Abrahámu.

Provinciálna keramika

9. Črep z okraja misky s okrajom prevísajúcim? Hlina tmavosivá sľuda, vápno. Povrch lesklý, čierny, zvonka jemnozrnný. Ø okraja 16 cm (obr. 7:9).
10. Črep z dna misy. Hlina svetlosivá, sľuda, vápno. Povrch svetlosivý, lesklý.

Medzi germánskou keramikou archaicky pôsobí výzdoba hrebeňovitými ryhami rozmiestnená v horizontálnych aj vertikálnych pásoch (obr. 7:1 - 2). Pripomína skôr starší vývojový stupeň tejto obľúbenej ornamentiky (R. M. Pernička 1966, 75, napr. Taf. XLI:16-17). Podobne realizovanú výzdobu možno nájsť už na najstarších abrahámskych urnách zo stupňa B1a (T. Kolník 1971, 514, obr. 12:27). Avšak v sídliskovom materiáli chaoticky rozmiestnené hrebeňovité ryhy zotrávajú prinajmenšom po polovicu 2. stor. s príkladmi zo Stupavy (V. Turčan 1985, 100, obr. 5:4) alebo zo Štúrova (T. Kolník 1962, obr. 129,7). Do staršej doby rímskej bude patriť i hlboká čierna leštená miska (obr. 7:3). Paralely možno opäť nájsť v abrahámskych hroboch (T. Kolník 1980, Taf. XII:3f XIII:4d, XIV:12a).

Mladší charakter má výzdoba plastických presekávaných líšt (obr. 7:4-5) (R. M. Pernička 1966, 41, Taf. XXIV:2; T. Kolník 1956, 270, tab VI:5-7) a presekávaných okrajov (obr. 7:6). Najmä pre posledne menovanú nachádzame množstvo analógií na sídliskách z 2. - 3. stor. Do takéhoto časového rámca bude zrejme patriť i zásobnicovitá nádoba (obr. 7,8). Podobný profil je nám známy z Nitry-Chrenovej (B. Chropovský - G. Fusek 1988, 150, obr. 7:3).

Provinciálny materiál je zastúpený okrem atypických črepov zo žltej hlíny a jedného sivého prstencovitého dna len zlomkom sivej misky s čiernym lesklým poťahom (obr. 7:9). Ide o panónsky produkt vyrábaný od konca 1. do prvej polovice 2. stor. (M. Grünewald 1979, 33).

Náš skromný keramický súbor nedovoľuje nijaké bližšie závery. Poukazuje len na to, že lokalita bola osídlená v dobe rímskej, a to i v jej staršej fáze. Niektoré črepy nevyklučujú zaradenie už do 1. storočia.

LITERATÚRA

- BARKÓCZI, L. 1988: Pannonische Glasfunde in Ungarn. *Studia arch.* 9. Budapest.
- GABLER, D. 1989: The Roman Fort at Ács-Vaspuszta (Hungary) on the Danubian limes. *BAR International Series* 531. Oxford.
- GLAS DER CAESAREN 1988: D. B. Harden - H. Hellenkemper - K. S. Painter - D. B. Whitehouse, *Glas der Caesaren*. Milano.
- GOLDSTEIN, S. M. 1989: Appendix. *Journal of Glass Studies* 31, 1989, 24.
- GOLDSTEIN, S. M. - RAKOW, L. S. - RAKOW, J. K. 1982: *Cameo Glass. Masterpieces from 2000 Years of Glassmaking*. Corning - New York.
- GRÜNEWALD, M. 1979: Die Gefäßkeramik des Legionslagers von Carnuntum (Grabungen 1968-1974). *RLiÖ* 29 Wien.
- GUDENRATH, W. - WHITEHOUSE, D. 1990: III. The Reparatue of the Vase and its Ancient Repair. In: *The Portland Vase. Journal of Glass Studies* 32, 108-121.
- CHROPOVSKÝ, B. - FUSEK, G. 1988: Výsledky výskumov na stavenisku športového areálu v Nitre. *ŠZ AÚ SAV* 24, 143-171.
- KOLNÍK, T. 1956: Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch. *SLA IV-2*, 1956, 233-300.
- KOLNÍK, T. 1962: Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku. *AR. XIV*, 344-397.
- KOLNÍK, T. 1971: Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovaní národov. *SLA XIX-2*, 499-558.
- KOLNÍK, T. 1977: Anfänge der germanischen Besiedlung in der Südwestslowakei und das Regnum Vannianum. In: *Symposium Ausklang der Laténo-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet*. Bratislava, 143-171.
- KOLNÍK, T. 1980: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Teil I. *Arch. Slovaca - Fontes XVI*. Bratislava.
- KOLNÍK, T. 1981: Sídliskové nálezy z doby rímskej v Abraháme. *AVANS* za r. 1980, Nitra.

- KOLNÍK, T. 1984: Rímske a germánske umenie na Slovensku. Bratislava.
- PAINTER, K. - WHITEHOUSE, D. 1990 a: V. The Place of the Vase in Roman Glassmaking. In: The Portland Vase. Journal of Glass Studies 32, 126-129.
- PAINTER, K. - WHITEHOUSE, D. 1990 b: VI. The Interpretation of the Scenes. In: The Portland Vase. Journal of Glass Studies 32, 130-136.
- PAINTER, K. - WHITEHOUSE, D. 1990 c: II. Early Roman Cameo Glasses. In: The Portland Vase. Journal of Glass Studies 32, 138-165.
- PAINTER, K. - WHITEHOUSE, D. 1991: The Portland Vase. In: Roman Glass: Two Centuries of Art and Invention (ed. M. Newby - K. Painter). Occasional Papers from the Society of Antiquaries of London, 33-45.
- PERNIČKA, R. M. 1966: Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Spisy University J. E. Purkyně v Brně - Filosofická fakulta 112. Brno.
- RAKOW, L. S. - RAKOW, J. K. 1982: The Glass Replicas of the Portland Vase. Journal of Glass Studies 24, 49-56.
- SIMON, E. 1957: Die Portlandvase. Mainz.
- SUNKOWSKI, R. 1956: Antische Gläser in Carnuntum und Wien. Wien.
- TURČAN, V. 1985: Germánsky výrobný objekt zo Stupavy. Zborník SNM LXXIX, História 25, 93-116.
- WHITEHOUSE, D. 1989: The Seasons Vase. Journal of Glass Studies 31, 16-24.
- WHITEHOUSE, D. 1991: Cameo Glass. In: Roman Glass: Two Centuries of Art and Invention (ed. M. Newby - K. Painter). Occasional Papers from the Society of Antiquaries of London, 19-32.

AUSSERGEWÖHNLICHER IMPORT VON KAMEE-GLAS AUS ABRAHÁM

Juraj Bartík - Vladimír Varsík

Kamee-Glas gehört mit Recht zu dem "Glas der Caesaren". Es verbindet in sich die Errungenschaften des römischen Glaswesens mit der Kunst der antiken Glyptik. Seine Außergewöhnlichkeit ist durch die relativ kurze Produktionsdauer betont, die für die reichsten römischen Kreise samt dem Kaiser und seinem Hof bestimmt war. Das Bruchstück aus Abrahám nimmt also eine ganz unikate Stellung unter dem Importglas aus römischer Zeit in der Slowakei ein.

Das Bruchstück eines Glasgefäßes wurde bei der Begehung der kleinkarpatischen Bachtäler auf der rechtsseitigen Hidra-Terrasse gewonnen. Außer Funden aus römischer Zeit befindet sich unter den Lesefunden Keramik aus dem Neolithikum, der Bronze- und Laténezeit. Die Lokalität hat T. Kolník in die Literatur eingeführt. Er nimmt an, daß sie ein Bestandteil der Mikroregion ist (Abb. 1), bestehend aus einem älter- und jüngerbronzezeitlichen Gräberfeld und einer Gruppe dreier Siedlungen in seinem Umkreis in 500-1500 m Entfernung (T. Kolník 1981, 134).

Formenkundlich handelt es sich wahrscheinlich um einen Trinkbecher, bzw. einen Skyphos mit rekonstruiertem Mündungsdurchmesser von 10 cm. Die Mündung ist nach innen stufenartig abgesetzt, und nach außen bildet sie eine kantige Leiste. Über dem Relief befindet sich eine horizontale Verbreiterung des ursprünglichen Griffes (Abb. 2:2).

Das Glas besteht aus zwei Schichten. Die Unterlageschicht ist dunkelblau durchscheinend und auf ihr ist eine undurchscheinende weiße. Die weiße Schicht ist im Hochrelief bis zur dunkelblauen Unterlage geschnitten, welche den Hintergrund bildet. Das Relief zeigt offenbar eine sitzende Frau im Dreiviertelprofil nach links, mit dem Kopf im Profil nach links, die sich leicht auf eine viereckige Stütze lehnt. Ihr Gewand ist eine geraffte ärmellose Tunika. Den Kopf bedeckt ein leichtes durchscheinendes Tuch, das über die linke Schulter auf den Rücken geworfen ist und von der anderen Seite den rechten Arm bis zum Ellbogen bedeckt (Abb. 2:1; 3). Die ganze Oberfläche ist von außen und innen mit feinen Grübchen besät.

Kamee-Glas ist durch die gegenseitige Überdeckung mindestens zweier Glasschichten charakterisiert, in welche ein Relief geschnitten ist. Die Technik einer solchen Verzierung von Glasgefäßen hat ihren Ursprung im 3. Jh. v. Chr., wann die hellenistischen Handwerker Luxuscamee-Gläser herstellten und die natürliche Schichtung von Halbedelsteinen, wie Onyx ausnützten (D. Whitehouse 1991, 19; S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 6). Im 1. Jh. v. Chr. wurde diese Produktion auch nach Rom übertragen und nach der Erfindung des geblasenen Glases machte sich die Technik großzügig auf dem neuen Material geltend, jedoch wegen des Anspruches an Zeit und künstlerischer Fertigkeit blieb sie nur auf einen engen Kreis reicher Abnehmer beschränkt. Bis heute sind aus dem ganzen Imperium lediglich 16 ganze und etwa 200 Fragmente frühromischer Camee-Gläser bekannt (D. Whitehouse 1991, 19). Die Forschung ist sich darin einig, daß sie nur in einer kurzen Periode ungefähr zwischen den J. 25 v. Chr. und 65-70 n. Chr. hergestellt wurden (Glas der Caesaren 1988, 55; K. Painter - D. B. Whitehouse 1990a, 127-128). Die Tradition der römischen Camee-Gläser lebte noch für kurze Zeit im 4. Jh. auf. Doch vertreten ist sie nur durch ein einziges ganzes Gefäß, eine sog. Jagdschüssel, die in der Schweiz gefunden wurde (S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 19, 104-105, Nr. 18). Ihre silhouettenartigen Figuren und der farblose Hintergrund

schließen eine Verbindung des Fragmentes aus Abrahám mit solchen spätantiken Produkten aus. Ebenfalls scheidet ein Zusammenhang mit islamischen und chinesischen Kameen aus (ebd., 6).

Die riesige Popularität, deren sich die Portlandvase im 19. Jh. erfreute, rief das Streben nach ihrer Nachahmung in verschiedenem Material, außer anderem auch in Glas, hervor. Letzten Endes hielt man auch manche bekannten antiken Kameen, wie die sog. Seasons-Vase, in der Vergangenheit für moderne Imitationen (D. Whitehouse 1989, 17-18). Wenn wir wohl zulassen, daß unsere Erwägungen durch den Mangel an authentischem Vergleichsmaterial negativ beeinflusst sein könnte, schließen wir doch die Möglichkeit aus, daß das Bruchstück des Trinkbechers aus Abrahám ein modernes Erzeugnis ist. Zu einer solchen Überzeugung führen uns nicht nur die antiken Züge des Reliefs, sondern auch die mitgefundene Keramik, die von der Besiedlung der Fundstelle in der älteren römischen Zeit zeugt (siehe Appendix, Abb. 7: 1-9). Auch die Oberfläche der Scherbe, bedeckt mit kleinen Grübchen, Verwitterungsspuren, ist ein Argument für die antike Herkunft des Artefaktes, wie es im Falle der sog. Seasons-Vase S. M. Goldstein voraussetzt (1989, 24).

Obwohl wir auf dem Fragment aus Abrahám außerstande sind, Indizien zu finden, welche es ermöglichen würden, über die Produktionstechnik zu entscheiden, setzen wir voraus, daß der ursprüngliche Becher mit der Technik des Gießens in eine Form angefertigt wurde. Dazu führt uns allerdings nur die Tatsache, daß D. Whitehouse das Gießen als Produktionsart für alle von ihm untersuchten Kamee-Glasbecher und Skyphoi voraussetzt (D. Whitehouse 1991, 27; K. Painter - D. Whitehouse 1990a, 126). Die weiße Oberflächenschicht wurde mit einem geschmolzenen Glasfaden in dichter Spirale um das Gefäß gewickelt (D. Whitehouse 1991, 27).

Die Skyphoi waren beliebte Trinkgefäße für Wein. Unter den Kamee-Gläsern gehörten sie zu einer der gebräuchlichsten Formen und bildeten einen Bestandteil von Luxustrinkgarnituren (S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1983, 13; D. Painter - D. Whitehouse 1990c, 154). Der entsprechende Randedurchmesser, die verdickte Mündung und der sich im Oberteil des Gefäßes verbreiterte Körper (Abb. 2: 2) sind Merkmale ganzer erhaltener Skyphoi aus Kamee-Glas, wie es der Skyphos mit den Dionysos-Szenen aus dem Paul-Getty-Museum (K. Painter - D. Whitehouse 1990c, 143 A4, Fig. 100-101) und der Skyphos mit Wagenlenkern sind (ebd., 157 A12, Fig. 120-121). Über dem Frauenrelief des Abrahámer Skyphos befindet sich der Ansatz eines Griffes, der abgebrochen ist. Wir nehmen an, daß es sich in diesem Falle um keinen Henkel handelte, weil dieser unlogisch das Relief verdeckt hätte. Der Skyphos aus Abrahám besaß wahrscheinlich nur horizontale Griffzapfen, ähnlich wie der Silberskyphos aus dem reichen Grab von Ostrovany (T. Kolník 1984, Abb. 104).

Die Bedeutung des Reliefs des Abrahámer Gefäßes an Hand eines kleinen Bruchstückes zu klären, ist freilich nicht möglich. Unser Ziel kann nichts anderes sein, als einen Hinweis zu bieten auf einige gemeinsame Züge mit anderen Kamee-Gläsern und somit auf eine Einstufung des Fundes aus Abrahám in einen breiteren Kontext. Obzwar man das Bruchstück aus Abrahám nicht mit solchen Spitzenwerken von Kamee-Glas, wie es die Portlandvase ist, vergleichen kann, reihen es die Leichtigkeit und Sicherheit in der Ausführung der Draperie eher zu qualitativeren Gefäßen, wie z. B. der Skyphos aus dem Paul-Getty-Museum (Abb. 4). Am entgegengesetzten Ende dieser Reihe stehen ungefüge und sogar krampfhaftige Posen der Figuren auf dem sog. Carpegna Cameo aus Rom (K. Painter - D. Whitehouse 1990a, 127, Fig. 123). Der ruhige Ausdruck der sitzenden Frau mit nach vorne gerichtetem Blick, dem vor den Körper gestreckten rechten Arm und dem linken aufgestützt, erinnert an die Pose des Dionysos auf dem Skyphos aus dem Paul-Getty-Museum (Glas der Caesaren 1988, 68-69, Nr. 31). Falls wir den Rahmen der Kamee-Gläser überschreiten wollten, können wir die Figur z. B. mit der Rea Silvia auf dem Sarkophag aus der Villa Mattei in Rom vergleichen (E. Simon 1957, Taf. 7). In einer leichten ärmellosen Tunika bekleidet sind die Dienerinnen auf dem sog. Morgan-Becher (Abb. 5) (Glas der Caesaren 1988, 80-82, Nr. 35) oder Ariadne auf der Ariadne-Platte aus Pompeji (ebd., 70-73, Nr. 32). In beiden Fällen ist die Tunika unter der Brust gebunden, worauf auch der vorstehende Busen der Frau aus Abrahám hinweist. Vom Gesichtspunkt der Interpretation könnte einen gewissen Wert nur die Tatsache haben, daß die Frau den Kopf mit einem Schleier bedeckt hat. Aus Darstellungen auf Kamee-Gläsern ist die Verhüllung des Kopfes nur bei einer schwangeren Frau bekannt, die im Dionysos-Heiligtum für die Sicherung der Fruchtbarkeit auf dem sog. Morgan-Becher betet (Abb. 5) (ebd. 80-82, Nr. 35). Bei der Deutung mehrerer Szenen hält auch E. Simon die Verhüllung des Kopfes für einen Usus, der bei römischen Opferdarbringungen geltend gemacht wurde (E. Simon 1957, 72). In diesem Zusammenhang ist auch die Tatsache erwähnenswert, daß die meisten Szenen auf den Kamee-Gläsern Mysterium- oder Opferszenen aus dem Dionysos-Kreis präsentieren (E. Simon 1957, 52; S. M. Goldstein - L. S. Rakow - J. K. Rakow 1982, 13). Irgendwo in derart umgrenztem Raum muß man sich vielleicht auch im Zusammenhang mit dem Becher aus Abrahám bewegen.

Das Produktionszentrum des Kamee-Glases war Rom. Außerdem wird an Hand von Funden aus Pompeji über ein zweites Zentrum irgendwo in Kampanien erwogen (D. Whitehouse 1991, 31-32). Obzwar die Frage, wann der Luxusbecher aus Abrahám in das Milieu der norddanubischen Quaden gelangte, nicht mit Sicherheit beantwortet werden kann, spricht die mitgefundene germanische Keramik (siehe Appendix, Abb. 7: 1-9) für eine nicht allzuweit vom Herstellungsdatum entfernte Zeit. Wir setzen dabei nicht voraus, daß die vermittelnde Rolle die Provinz Pannonien gespielt haben konnte, bzw. das Milieu des nordpannonischen Limes, der in vorflavischer Zeit noch nicht den Charakter einer linearen Verteidigungslinie hatte (Abb. 6). Militärisch gesichert waren nur die Ausmündungen wichtiger Trassen, die aus dem Provinzinneren zu den Donaufurten gerichtet waren, und zwar Carnuntum, Arrabona und Brigetio (D. Gabler 1989, 636). L. Barkóczy kennt aus dem ungarischen Teil Pannoniens kein einziges Bruchstück vom Kamee-Glas (L. Barkóczy 1988). Fünf Fragmente, jedoch von einer nicht bestimmten Fundstelle,

werden im Kunsthistorischen Museum in Wien angeführt (E. Simon 1957, 79, Taf. 16: 1,6; R. Sunkowski 1956, 13, Abb. 18a).

Sicherlich ist es kein Zufall, daß das Bruchstück des Luxusbechers gerade aus Abrahám stammt, das im Zentrum der quadischen machtpolitischen Gruppierung aus dem 1. Jh. liegt. Nicht ganz ausgeschlossen dürfte auch die Vermutung sein, daß der Skyphos in das norddanubische Barbarikum nach der erfolgreichen Beteiligung swebischer Gefolgschaften an der Seite Vespasians in den Kriegen bei Cremona im J. 69 gelangte, wie es im Falle weiterer italischer Prunkimporte T. Kolník voraussetzt (1977, 167-168).

Appendix

Keramik aus der Lage Háje (Silaš) in Abrahám (Abb. 7: 1-9).

Die mitgefundene Keramik verweist nur darauf, daß die Fundstelle in römischer Zeit besiedelt war, und zwar in ihrer älteren Phase. Manche Scherben schließen eine Einstufung schon in das 1. Jh. nicht aus.